

Jakub PłaziukUniwersytet Śląski
ORCID: 0000-0001-7613-9963**CHARAKTER PRAWNY PROCESOWEGO
I POZAPROCESOWEGO OŚWIADCZENIA WOLI
O POTRĄCENIU W KONTEKŚCIE ZARZUTU POTRĄCENIA
ZAWARTEGO W ART. 203¹ K.P.C.****Wprowadzenie**

Potrącenie stanowi jedną z istotniejszych instytucji prawa cywilnego materialnego funkcjonujących w obrocie gospodarczym. W relacjach dwóch podmiotów niejednokrotnie powstają wierzytelności wzajemne, które umarzone są na podstawie złożonego drugiej stronie oświadczenia woli o potrąceniu¹. Potrącenie stanowi zatem z jednej strony surogat spełnienia świadczenia, a z drugiej mechanizm zaspokojenia własnej wierzytelności². Zdarzają się jednak sytuacje, w których pomiędzy stronami powstaje spór co do wierzytelności wzajemnych, a następnie przenosi się on na płaszczyznę postępowania sądowego. W takim przypadku sąd musi rozstrzygnąć nie tylko o wierzytelności powoda, ale również o dopuszczalności i skuteczności dokonanego przez pozwanego potrącenia.

W odniesieniu do postępowania pojęcie potrącenia jest używane w różnym kontekście, a tym samym nadawane jest mu różne znaczenie. Kodeks postępowania cywilnego jako podstawę wniesienia powództwa wzajemnego przewiduje na-

¹ Przy czym w doktrynie obok potrącenia w drodze jednostronnego oświadczenia woli złożonego drugiej stronie na podstawie art. 498 k.c. wyróżnia się też potrącenie umowne. L. Stępiak, *Potrącenie w systemie polskiego prawa cywilnego*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1975, s. 19. Część autorów używa na określenie potrącenia umownego pojęcia kompensaty, tak aby odróżnić je od potrącenia o charakterze ustawowych, część jednak autorów używa wskazanych pojęć zamiennie. J. Lachowski, *Kompensata umowna, a potrącenie ustawowe*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2000, nr 9, s. 41–44; Ł. Chyla, A. Barańska, *Potrącenie umowne w prawie polskim*, „Studenckie Zeszyty Naukowe” 2017, vol. XX, nr 33, s. 8–11.

² M. Pyziak-Szafnicka, *Potrącenie w prawie cywilnym*, Kraków 2002, s. 28–31.

dawanie się roszczeń do potrącenia³, przy czym w tym przypadku nie chodzi o wzajemne umorzenie wierzytelności, lecz jedynie zdadność do potrącenia wynikająca z prawa materialnego (spełnienie przesłanek pozytywnych i brak przesłanek negatywnych wynikających z art. 498 k.c.). Pojęcie potrącenia może być również odnoszone do planu podziału sumy uzyskanej przez egzekucję z nieruchomości oraz ze szczególnym przypadkiem potrącenia, które występuje przy wzajemnym zniesieniu kosztów procesu pomiędzy stronami⁴. Nadmienić jednak należy, że we wskazanych przypadkach dochodzi wyłącznie do zaliczenia wzajemnych wierzytelności (nie jest to rodzaj potrącenia wynikającego z przepisów prawa materialnego). Potrącenie w przepisach k.p.c. przybiera jednak przede wszystkim postać zarzutu procesowego o charakterze merytorycznym, na którym skupia się niniejsze opracowanie. Zarzut ten może być oparty na dokonanej na etapie przedprocesowym oświadczeniu woli o potrąceniu, jak również na potrąceniu dokonanej w toku trwającego procesu. Poza zakresem niniejszego postępowania pozostaje jednak złożenie oświadczenia woli o potrąceniu po prawomocnym zakończeniu postępowania, a to ze względu na fakt, iż wymagałoby to przeprowadzenia szerokiej analizy wskazanej kwestii jako podstawy powództwa opozycyjnego.

Ustawą z dnia 4 lipca 2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw ustawodawca wprowadził do k.p.c. ogólną regulację dotyczącą zarzutu potrącenia (art. 203¹ k.p.c.). W stanie prawnym obowiązującym przed wejściem w życie nowelizacji zarzut potrącenia miał swoją jednoznacznie wyrażoną podstawę normatywną jedynie w postępowaniu uproszczonym i nakazowym (505⁴ § 2 oraz 493 § 3 k.p.c.), natomiast w pozostałym zakresie zgłoszenie zarzutu potrącenia było możliwe w każdym stanie sprawy, o ile potrącenie dopuszczalne było w myśl przepisów k.c.⁵ Brak ogólnej regulacji ustawowej zarzutu potrącenia o charakterze ogólnym powodował, iż mógł być on wykorzystywany w celu obstrukcji procesowej, gdyż sąd musiał niejednokrotnie

³ Ze względu na fakt, iż treść wskazanego przepisu nie uległa zmianie w trakcie nowelizacji, w przypadku wskazanego przepisu chodzi o zdadność potrąceniom roszczeń na gruncie przepisów prawa materialnego, a nie prawa procesowego. Konieczne jest zatem spełnienie wyłącznie przesłanek określonych w art. 498 k.c. i n., nie muszą być natomiast spełnione przesłanki wynikające z art. 203¹ § 1 k.p.c. A. Torbus, *Roszczenia nadające się do potrącenia jako warunek dopuszczalności powództwa wzajemnego* [w:] *Wokół problematyki cywilnoprosesowej. Studium teoretycznoprawne. Księga pamiątkowa dla uczczenia pracy naukowej Profesora Kazimierza Korzana*, red. A. Nowak Katowice 2001, s. 268–269; M. Allerhand, *Powództwo wzajemne*, Warszawa 1938, s. 22. A. Czerwiński *Powództwo wzajemne i zarzut potrącenia według Kpc.*, Lwów 1935, s. 9; A. Czerwiński, *O związku pomiędzy powództwem wzajemnym i głównym*, „Polski Proces Cywilny” 1934, nr 7, s. 202; M. Grynsztejn *Postępowanie wywołane wytoczeniem powództwa wzajemnego*, „Polski Proces Cywilny” 1935, nr 4, s. 112.

⁴ W. Siedlecki *Potrącenie w procesie cywilnym*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1968, nr 3, s. 171–172.

⁵ W stanie prawnym obowiązującym przed nowelizacją w doktrynie wskazywano, iż potrącenie jest instytucją mieszaną (materialno-procesową). E. Wengerek, *Przeciwegzekucyjne powództwa dłużnika*, Warszawa 1967, s. 118.

rozpoznawać całkowicie nieuzasadnione zarzuty potrącenia lub też zarzuty uzasadnione, ale zgłoszone dopiero na ostatnim możliwym etapie postępowania⁶. W związku z powyższym ustawodawca zdecydował się na wprowadzenie do k.p.c. regulacji ogólnej dotyczącej zarzutu potrącenia. Powstaje jednak pytanie, czy wprowadzona zmiana modyfikuje dotychczas utrwalony charakter zarzutu potrącenia jako zarzutu merytorycznego i peremptoryjnego opartego na własnym prawie pozwanego⁷. Rozstrzygnięcia wymaga również to, czy w taki sam sposób należy traktować zarzut potrącenia oparty na złożonym przed wszczęciem postępowania oświadczeniu woli o potrąceniu jak zarzut potrącenia zgłoszony w trakcie procesu i połączony z oświadczeniem woli o potrąceniu.

Przesłanki dopuszczalności zgłoszenia zarzutu potrącenia

Zgodnie z art. 203¹ k.p.c. podstawą zarzutu potrącenia może być tylko wierzytelność pozwanego pochodząca z tego samego stosunku prawnego co wierzytelność dochodzona przez powoda, chyba że wierzytelność pozwanego jest niesporna lub uprawdopodobniona dokumentem niepochodzącym wyłącznie od pozwanego⁸. Pozwany może podnieść zarzut potrącenia w piśmie procesowym spełniającym wymogi formalne pozwu (z wyłączeniem wymogów fiskalnych) nie później niż przy wdaniu się w spór co do istoty sprawy albo w terminie 2 tygodni od dnia, gdy jego wierzytelność stała się wymagalna⁹. Przepis ten określa podstawowe przesłanki dopuszczalności zgłoszenia przez pozwanego zarzutu potrącenia¹⁰. W tym miejscu powstaje jednak pytanie o zakres zastosowania wskazanego przepisu, a mianowicie co należy rozumieć pod pojęciem zarzutu potrącenia.

⁶ W stanie prawnym obowiązującym przed nowelizacją nie było przepisu o charakterze ogólnym wskazującym, kiedy należy podnieść zarzut potrącenia. W grę mógłby wchodzić art. 207 lub 217 k.p.c., jednak w przepisach tych nie było mowy o obowiązku strony tworzenia nowych stanów materialnoprawnych. Gdyby strona złożyła drugiej stronie oświadczenie o potrąceniu, tj. stworzyła nowy stan materialnoprawny, to powinna tę okoliczność faktyczną – w myśl art. 217 k.p.c. – przytoczyć przed zamknięciem rozprawy, a jeśli oświadczenia woli o potrąceniu nie było, to mimo istnienia wierzytelności wzajemnej żaden przepis nie wymagał od strony złożenia takiego oświadczenia w procesie lub poza procesem. Strona mogła zatem na dowolnym etapie postępowania skorzystać ze swojego materialnoprawnego uprawnienia i następnie wprowadzić ten fakt do procesu w formie zarzutu potrącenia, wskazując, że jest do nowy fakt. L. Ostrowski, *Potrącenie w cywilnym postępowaniu rewizyjnym*, „Palestra” 1973, nr 11, s. 32.

⁷ L. Stępniaak *Potrącenie w systemie...*, s. 142.

⁸ K. Flaga-Gieruszyńska, A. Zieliński, *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Warszawa 2019, Legalis, art. 203¹, Nb. 2.

⁹ J. Górowski [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Tom I. Komentarz. Art. 1–205*, red. A. Marciniak, Warszawa 2019, Legalis, art. 203¹, Nb. 7.

¹⁰ S. Jaworski *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz do zmian*, Warszawa 2019, Legalis, art. 203¹.

Wyjaśnienie należy zacząć od stwierdzenia, iż w obecnym brzmieniu przepisów skuteczność dokonanego zarzutu potrącenia warunkowana jest nie tylko przez przepisy prawa procesowego, ale nadal również przez przepisy prawa materialnego. Zgodnie z art. 498 k.c. gdy dwie osoby są jednocześnie względem siebie dłużnikami i wierzycielami, każda z nich może potrącić swoją wierzytelność z wierzytelności drugiej strony, jeżeli przedmiotem obu wierzytelności są pieniądze lub rzeczy tej samej jakości oznaczone tylko co do gatunku, a obie wierzytelności są wymagalne i mogą być dochodzone przed sądem lub przed innym organem państwowym. Wskutek potrącenia obie wierzytelności umarzają się nawzajem do wysokości wierzytelności niższej. Potrącenie dokonuje się przez oświadczenie złożone drugiej stronie¹¹. Oświadczenie ma moc wsteczną od chwili, kiedy potrącenie stało się możliwe (art. 499 k.c.)¹², przy czym potrącenie będzie skuteczne, jeżeli nie będzie spełniona żadna z przesłanek o charakterze negatywnym określonych w art. 504 i 505 k.c.¹³

Oświadczenie woli o potrąceniu stanowiące podstawę zarzutu potrącenia może jednak zostać złożone przez wierzyciela na jednym z trzech etapów: na etapie przedprocesowym, w trakcie trwania postępowania oraz po prawomocnym zakończeniu postępowania. Ocena relacji pomiędzy oświadczeniem woli o potrąceniu a zarzutem potrącenia zostanie dokonana przez pryzmat wskazanych etapów postępowania, na których takie oświadczenie mogłoby zostać złożone. Analiza przeprowadzona przez pryzmat etapów postępowania koresponduje z funkcjonującym w doktrynie podziałem na zarzut potrącenia rozumiany *sensu largo*, czyli obejmującym wszystkie te sytuacje, kiedy do potrącenia doszło poza procesem, a następnie zostało ono wprowadzone do postępowania na podstawie zarzutu potrącenia oraz zarzut potrącenia *sensu stricto* dotyczący wyłącznie czynności procesowej, z którą połączone jest oświadczenie woli o potrąceniu¹⁴.

Oświadczenie woli o potrąceniu dokonane na etapie przedprocesowym a zarzut potrącenia

W sytuacji, gdy dwie osoby są wzajemnie wobec siebie wierzycielami i dłużnikami, może dojść do sytuacji, gdy jedna ze stron złoży względem drugiej stro-

¹¹ W kwestii zaskarżalności roszczenia wynikającej z art. 498 k.c. w doktrynie akcentowano pogląd, że oba roszczenia muszą nadawać się do dochodzenia na tej samej drodze postępowania. Orzeczenie SN z dnia 19 sierpnia 1958 r., sygn. IV CR 894/57, OSPiKA 1960, poz. 146.

¹² M. Pyziak-Szafnicka, *Potrącenie...*, s. 13.

¹³ K. Zagrobelny, *O przesłankach potrącenia (art. 498 k.c.)*, „Przegląd Sądowy” 2005, nr 7–8, s. 42.

¹⁴ K. Korzan stworzył podwaliny teoretyczne wskazanego rozróżnienia, przyjmując, że o zarzucie potrącenia we właściwym jego znaczeniu można mówić wyłącznie wtedy, gdy jest ono połączone ze złożonym w toku procesu oświadczeniem woli o potrąceniu. K. Korzan, *Kilka uwag na temat powództw przeciwzsekucyjnych*, „Nowe Prawo” 1966, nr 9, s. 1116.

ny oświadczenie woli o potrąceniu¹⁵. Następnie jeżeli dojdzie do wszczęcia między tymi podmiotami postępowania cywilnego, oświadczenie woli o potrąceniu musi zostać wprowadzone do toczącego się postępowania. Powstaje zatem pytanie, w jaki sposób pozwany może powołać się w procesie na potrącenie dokonane na etapie przedprocesowym. W tym zakresie można wyróżnić dwa funkcjonujące w doktrynie stanowiska, które zostaną przedstawione poniżej.

Oświadczenie woli o potrąceniu dokonane na etapie przedprocesowym a zarzut wygaśnięcia lub nieistnienia zobowiązania

Według jednego z poglądów zarzut procesowy, który może zgłosić pozwany w przypadku, gdy dokonał on potrącenia swojej wierzytelności z wierzytelnością powoda na etapie przedprocesowym, to nie zarzut potrącenia, lecz zarzut nieistnienia lub wygaśnięcia wierzytelności zgłoszonej przez powoda¹⁶. Powyższe opiera się na założeniu, iż w momencie zainicjowania postępowania wierzytelność powoda nie istnieje, co jest sytuacją odrębną od zarzutu potrącenia, który niejako domyślnie zakłada istnienie wierzytelności powoda na etapie wszczęcia postępowania, a dopiero późniejsze wzajemne umorzenie wierzytelności¹⁷. Za wskazaną koncepcją przemawiają następujące argumenty. Po pierwsze, w przypadku dokonania potrącenia na etapie przedprocesowym kwestia ta nie staje się przedmiotem zarzutu pozwanego, a jedynie elementem stanu faktycznego, a powołanie się na okoliczność umorzenia powinno być kwalifikowane jako procesowe oświadczenie wiedzy¹⁸. Fakt wygaśnięcia wierzytelności jest objęty oświadczeniem wiedzy i nie może być utożsamiany z zarzutem potrącenia zgłoszonym w trakcie procesu¹⁹.

Po drugie, w ocenie zwolenników wskazanej koncepcji w przypadku potrącenia dokonanego na etapie przedprocesowym zasadniczym zarzutem, który może zgłosić pozwany, jest zarzut braku interesu powoda rozumiany jako brak

¹⁵ L. Stępniaak wskazuje, iż podstawową przyczyną sporów doktrynalnych dotyczących zarzutu potrącenia jest niekonsekwentne przeprowadzenie rozróżnienia pomiędzy zarzutem potrącenia jako czynnością procesową i oświadczeniem woli o potrąceniu jako czynnością materialnoprawną. L. Stępniaak, *Potrącenie w procesie cywilnym*, „Studia Prawnicze” 1973, nr 35, s. 154–155.

¹⁶ M. Uliasz [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz do ustawy z 4.7.2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw*, red. J. Gołaczyński, D. Szostek, Warszawa 2019, Legalis, art. 203¹, Nb. 10; uchwała SN (7) z dnia 19 października 2007 r., sygn. III CZP 58/07, OSNC 2008, nr 5, poz. 44.

¹⁷ M. Balwicka-Szczyrba, *Glosa do uchwały SN z 19 października 2007 r., III CZP 58/07, Przerwa biegu przedawnienia*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2009, nr 2, s. 41.

¹⁸ Ł. Błaszczak, *Zarzut potrącenia w procesie cywilnym (art. 203¹KPC)*, Warszawa 2019, s. 95; Ł. Błaszczak [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. E. Marszałkowska-Krzyż, Warszawa 2019, Legalis, art. 203¹.

¹⁹ Ł. Błaszczak *Zarzut potrącenia...*, s. 95.

interesu w poszukiwaniu ochrony prawnej²⁰. Uzasadnieniem wskazanej tezy jest stwierdzenie, iż w przypadku potrącenia dokonanego na etapie przedsądowym powstaje sytuacja, w której potrzeba inicjowania postępowania sądowego faktycznie nie zachodzi²¹.

Po trzecie, argumentem przesądającym o przyjęciu takiej koncepcji miałyby być przepisy intertemporalne ustawy nowelizującej. W przepisach ustawy z dnia 4 lipca 2019 r. o zmianie ustawy kodeks postępowania cywilnego i niektórych innych ustaw brak jest intertemporalnej normy szczególnej, która odnosiłaby się do zarzutu potrącenia. Autorzy przywołanej koncepcji argumentują, że inne rozumienie wskazanego przepisu prowadziłoby do retroaktywnego oddziaływania wskazanej normy na sytuację prawną stron postępowania²². Podmioty dotknięte zastosowaniem tego przepisu traciłyby możliwość powoływania się na skutki prawne oświadczeń woli o potrąceniu przed wszczęciem postępowania, często w czasie, kiedy wynikające z art. 203¹ k.p.c. ograniczenia jeszcze nie istniały²³. Zwolennicy wskazanej koncepcji przyjmują zatem, iż pojęcie zarzutu potrącenia winno być używane jedynie na oznaczenie sytuacji, w której pozwany w toku postępowania procesowego podnosi zarzut, w którym wyraża wolę potrącenia oraz oddalenia powództwa na skutek tego potrącenia, co jest równoznaczne z przyjęciem, że zarzutem potrącenia będzie wyłącznie zarzut potrącenia *sensu stricto*²⁴.

Oświadczenie woli o potrąceniu dokonane na etapie przedprocesowym a zarzut potrącenia

W opozycji do wskazanej koncepcji stoi pogląd oparty na podziale zarzutów procesowych na zarzuty o charakterze informującym i kształtującym²⁵. W przy-

²⁰ *Ibidem*, s. 101.

²¹ Ł. Błaszczak, *Znaczenie interesu prawnego w poszukiwaniu ochrony prawnej w procesie na przykładzie poszczególnych rodzajów powództw* [w:] *Iue est a iustitia appellatum. Księga Pamiątkowa dedykowana Profesorowi Tadeuszowi Wiśniewskiemu*, red. T. Ereciński, J. Gudowski, M. Pazdan, Warszawa 2017, s. 8; T. Rowiński, *Interes prawny w procesie cywilnym i postępowaniu nieprocesowym*, Łódź 1969, s. 7; K. Weitz, *Charakter interesu prawnego jako przesłanka powództwa o ustalenie (art. 189 k.p.c.)* [w:] *Sine ira et studio. Księga jubileuszowa dedykowana Sędziemu Jackowi Gudowskiemu*, red. T. Ereciński, P. Grzegorzczak, K. Weitz, Warszawa 2016, s. 676.

²² A. Olaś, *Dopuszczalność zarzutu potrącenia w postępowaniu cywilnym – uwagi na tle projektu Ministra Sprawiedliwości ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw z 27.11.2017 r.*, „Polski Proces Cywilny” 2018, nr 2, s. 150.

²³ *Ibidem*.

²⁴ Ł. Błaszczak *Zarzut potrącenia...*, s. 103.

²⁵ Podział ten można odnieść też do innych zarzutów, przy czym podział ten w pozostałych przypadkach będzie oparty na założeniu, że podniesienie określonego zarzutu ma znaczenie dla wywołania przez niego skutku procesowego, a nie skutku materialnoprawnego. Dotyczy on sytuacji, w których albo sąd bierze pod uwagę określone okoliczności z urzędu, a strona może go poinformować o ich zaistnieniu, lub sytuacji, kiedy dla wywołania skutku, chociażby w postaci oddalenia powództwa, konieczne jest aktywne działanie w postaci podniesienia zarzutu. Przykładowo można

padku zgłoszenia zarzutu potrącenia, którego podstawą będzie oświadczenie woli dokonane przed lub poza procesem, wskazany zarzut będzie miał charakter zarzutu informującego, tj. będzie stanowił procesowe oświadczenie woli oparte na zdarzeniu (potrąceniu), które miało miejsce wcześniej²⁶. Zarzut informujący jest czynnością o charakterze *stricte* procesowym i wskazuje jedynie na zaistnienie pewnych okoliczności w sferze prawa materialnego, które mają relewantne znaczenie dla toczącego się postępowania. Natomiast w przypadku, gdy zarzut potrącenia będzie połączony z oświadczeniem woli o potrąceniu, będzie stanowił czynność procesową o skutkach materialnoprawnych, a zatem będzie to zarzut o charakterze kształtującym²⁷. Treść zarzutu kształtującego zmierza każdorazowo do zmiany lub zniesienia łączącego strony stosunku prawnego.

Podział ten ma o tyle istotne znaczenie, że powoduje różnice w skutkach, jeśli chodzi o bezskuteczność tej czynności w kontekście art. 203¹ k.p.c. W przypadku procesowego zarzutu potrącenia o charakterze informującym jego bezskuteczność nie ma znaczenia dla utrzymania ważności złożonego oświadczenia woli o potrąceniu. W przypadku zarzutu o charakterze kształtującym opowiadam się za tezę, że w sytuacji jego bezskuteczności należy uznać, iż do potrącenia nigdy nie doszło, a tym samym zarzut nie wywołał żadnej zmiany na płaszczyźnie stosunków materialnoprawnych²⁸. Na marginesie jedynie należy wskazać, że podział na zarzut informujący oraz na zarzut o charakterze kształtującym nie zmienia dotychczasowego pojmowania zarzutu potrącenia jako zarzutu o charakterze merytorycznym (materialnoprawnym) niweczącym²⁹.

zatem wskazać na zarzut potrącenia, który w przypadku procesów konsumenckich ma charakter wyłącznie informujący, natomiast w przypadku pozostałych procesów ma charakter kształtujący. Zarzut wygaśnięcia lub nieistnienia zobowiązania czy zarzut przedwczesności powództwa zawsze mają charakter kształtujący, gdyż ich podniesienie nie jest konieczne do wywołania skutków prawnych. Zarzut braku właściwości miejscowej sądu na etapie przed doręczeniem powództwa pozwanego ma charakter zarzutu informującego, natomiast po doręczeniu powództwa pozwanemu ma charakter zarzutu kształtującego. A. Torbus, *Procesowy zarzut potrącenia* [w:] *Rozprawy z prawa prywatnego. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Wojciechowi Popiolkowi*, red. M. Pazdan, M. Jagielska, E. Rott-Pietrzyk, M. Szpunar, Warszawa 2017, s. 1264–1267.

²⁶ A. Torbus [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz do zmian 2019. Koszty sądowe w sprawach cywilnych. Dochodzenie roszczeń w postępowaniu grupowym. Przepisy przejściowe*, red. T. Zembrzusi WKP 2020, teza 3, 4 i 7 do art. 203¹.

²⁷ J. May, *Zarzut potrącenia w procesie cywilnym w obliczu nadchodzących zmian w kodeksie postępowania cywilnego* [w:] *Postępowanie cywilne – wprowadzone i projektowane zmiany 2019*, red. G. Jędrejek, S. Kotas, F. Manikowski, Warszawa 2019, s. 30–31.

²⁸ A. Torbus [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz do zmian 2019. Koszty sądowe w sprawach cywilnych. Dochodzenie roszczeń w postępowaniu grupowym. Przepisy przejściowe*, red. T. Zembrzusi WKP 2020, teza 8 do art. 203¹.

²⁹ Koncepcja dotycząca zarzutu potrącenia jako instytucji mieszanej, materialno-procesowej, funkcjonowała w polskiej doktrynie również na gruncie przepisów obowiązujących przed nowelizacją. L. Ostrowski, *Potrącenie a zarzut potrącenia w procesie cywilnym*, „Nowe Prawo” 1977, nr 4, s. 557.

Przyjęcie wskazanego podziału powoduje, iż o zarzucie potrącenia należy mówić również w sytuacji, gdy do potrącenia doszło przed wszczęciem postępowania pomiędzy stronami. Zarzut potrącenia będzie miał wówczas charakter zarzutu informującego, ale jak się wydaje, nadal będzie objęty reżimem wynikającym z art. 203¹ k.p.c.³⁰ Można jednak dopuścić także inne rozwiązanie, co do którego jestem sceptyczny, a które byłoby oparte na artykułowanym przez judykaturę poglądzie odnoszącym się do art. 493 § 3 k.p.c. (w brzmieniu obowiązującym przed nowelizacją). Zgodnie ze wskazanym przepisem do potrącenia mogły być przedstawione tylko wierzitelności udowodnione dokumentami, o których mowa w art. 485 k.p.c. Przy czym przewidziane w art. 493 § 3 k.p.c. (w brzmieniu obowiązującym przed nowelizacją) wymaganie udowodnienia wierzitelności przedstawionej do potrącenia dokumentami wskazanymi w art. 485 k.p.c. nie dotyczy sytuacji, w której do potrącenia doszło przed doręczeniem pozwanemu nakazu zapłaty i pozwu³¹. Kontynuacją tego poglądu byłoby przyjęcie, że co prawda zarzut oparty na potrąceniu dokonanym przed procesem jest zarzutem potrącenia, to jednak nie stosuje się do niego wymagań wynikających z art. 203¹ k.p.c. Do takiego rozwiązania należy odnieść się sceptycznie ze względu na fakt, iż w treści dawnego art. 493 § 3 k.p.c. ustawodawca posługiwał się nie pojęciem zarzutu potrącenia, lecz przedstawieniem wierzitelności do potrącenia (pojęciem zarzutu potrącenia posługiwał się chociażby dawny art. 505⁴ k.p.c.). Jak się wydaje, posłużenie się przez ustawodawcę sformułowaniem przedstawienia wierzitelności do potrącenia było zabiegiem celowym, gdyż w ten sposób chciał on rozgraniczyć dwa przypadki – pierwszy, gdy potrącenie dokonane było przed wszczęciem procesu i wtedy nie wymagało udowodnienia dokumentami wskazanymi w art. 485 k.p.c., oraz drugi, gdy do potrącenia dochodziło już w trakcie trwającego procesu i wtedy potrącenie musiało być udowodnione dokumentami określonymi w art. 485 k.p.c.³² Celem wskazanej regulacji było ogra-

³⁰ J. May w stanie prawnym obowiązującym przed nowelizacją wskazywała, że bez względu na przyjętą formę zarzutu potrącenia (zarzut oparty na oświadczeniu woli dokonanym poza procesem, zarzut dokonany w toku procesu, zarzut ewentualny) skutki prawne zgłoszonego zarzutu są takie same. Wydaje się, że pogląd ten należy interpretować w taki sposób, że zarzut oparty na potrąceniu dokonanym przed czy poza procesem też jest zarzutem potrącenia, a więc musi być objęty reżimem obecnie obowiązującego art. 203¹ k.p.c. J. May, *Obrona pozwanego w procesie cywilnym przed sądem I instancji*, Warszawa 2013, s. 237.

³¹ Uchwała SN z dnia 13 października 2005 r., sygn. III CZP 56/05, OSNC 2006, nr 7–8, s. 119; wyrok SN z dnia 6 października 2006 r., sygn. V CSK 206/06, Lex nr 327891; wyrok SN z dnia 24 maja 2007 r., sygn. II CSK 88/07, Lex nr 485865; T. Staranowicz, *Glosa do wyroku SN z dnia 7 maja 2004 r., I CK 666/03*, „Przegląd Sądowy” 2006, nr 6, s. 157; T. Szanciło, *Skuteczność zarzutu potrącenia oparta na dowodach innych niż wskazane w art. 485 k.p.c. Glosa do wyroku SN z dnia 7 maja 2004 r., I CK 666/03*, „Państwo i Prawo” 2006, z. 1, s. 116–117. Stanowisko to nie było jednak pozbawione krytyki. T. Kotuk, *Glosa do uchwały SN z dnia 13 października 2005 r., III CZP 56/05*, „Przegląd Sądowy” 2007, nr 1, s. 93; Ł. Kozłowski *Glosa do uchwały SN z dnia 13 października 2005 r., III CZP 56/05*, OSP 2007, nr 4, s. 49.

³² A. Olaś *Zakres uprawnienia do zgłoszenia zarzutu potrącenia w procesie cywilnym w ujęciu podmiotowym*, „Polski Proces Cywilny” 2019, nr 4, s. 434.

niczenie możliwości zgłaszania zarzutu potrącenia w trakcie trwającego procesu wyłącznie do sytuacji, gdy wiarygodność była udowodniona dokumentami opisanymi w art. 485 k.p.c. Zatem sytuacja, w której wierzyciel dokonywał potrącenia jeszcze przed wszczęciem postępowania, a następnie w trakcie trwającego postępowania nie był zobowiązany do udowadniania tego potrącenia dokumentami określonymi w art. 485 k.p.c., była zamierzona przez ustawodawcę. Odmienne kwestia została uregulowana w przypadku dawnego art. 505⁴ § 2 k.p.c., zgodnie z którym „zarzut potrącenia jest dopuszczalny, jeżeli roszczenie nadaje się”. Treść wskazanego przepisu nie pozostawiała wątpliwości, że zarzut potrącenia może zostać podniesiony tylko odnośnie do wiarygodności pozwanego udowodnionej dokumentami, niezależnie od tego, czy potrącenie zostało dokonane przed wszczęciem procesu, czy dopiero w procesie wraz zarzutem potrącenia³³. W oparciu o wskazany przepis oraz poglądy judykatury konieczne jest przyjęcie, że prawo procesowe może nie tylko narzucić wymogi złożenia oświadczenia woli o potrąceniu w postaci czynności procesowej (forma czynności, termin, podstawa faktyczna i dowodowa), lecz także wykluczyć powołanie się przez pozwanego na potrącenie dokonane przed zawisłością sporu³⁴.

W treści obecnie obowiązującego k.p.c. brak jest jednak rozróżnienia na zarzut potrącenia i przedstawienie wiarygodności do potrącenia, a zatem brak jest normatywnych podstaw dla przyjęcia, że w przypadku potrącenia dokonanego przed procesem jego zgłoszenie w trakcie trwającego postępowania może nastąpić z pominięciem przesłanek opisanych w art. 203¹ k.p.c.

Oświadczenie woli o potrąceniu dokonane na etapie przedprocesowym – zarzut nieistnienia lub wygaśnięcia zobowiązania czy zarzut potrącenia

Brak jest przekonujących argumentów przemawiających za przyjęciem koncepcji, iż w przypadku dokonania potrącenia na etapie przedprocesowym pozwany uprawniony będzie do skorzystania z zarzutu nieistnienia (wygaśnięcia zobowiązania) i nie będzie objętym reżimem procesowym wynikającym ze zgłoszenia zarzutu potrącenia. Takie rozumienie wskazanego przepisu oznaczałoby, że nie odnosi się on do potrącenia, ale wyłącznie na zdatości roszczeń do potrącenia (podobnie jak powództwo wzajemne), która następnie została zrealizowana w formie oświadczenia woli połączonego z zarzutem potrącenia. Spośród argumentów mających popierać wskazaną teorię zasadniczo jeden zasługuje na szersze odniesienie się, a mianowicie dotyczący przepisów o charakterze intertemporalnym, które miałyby przemawiać za takim rozumieniem wskazanych przepisów. W opozycji do przedstawionych wyżej argumentów możliwe jest przyjęcie, że brak intertemporalnej normy szczególnej może być również inter-

³³ A. Torbus, *Kilka uwag naturze prawnej zarzutu potrącenia w rozwoju historycznym*, „Polski Proces Cywilny” 2020, nr 3 (w druku).

³⁴ Uchwała SN z dnia 13 października 2005 r., sygn. III CZP 56/05, OSNC 2006/7–8, poz. 119.

pretowany w taki sposób, że ustawodawca uznał, że nie jest ona potrzebna. Zgodnie z normą ogólną zawartą w art. 9 ustawy o zmianie ustawy kodeks postępowania i niektórych innych ustaw czynności dokonane przed wejściem w życie ustawy zmieniającej zachowują moc. Zatem wszystkie potracenia dokonane przed wejściem w życie ustawy zmieniającej pozostały w mocy. Co prawda wskutek nowelizacji część pozwanych utraciła możliwość powoływania się na zarzut potracenia, jeżeli nie spełnia on przesłanek zawartych w art. 203¹ k.p.c., nawet jeżeli potracenia dokonali już poza procesem, to jednak udostępniono im inne narzędzie w postaci możliwości wytoczenia w takich sprawach powództwa opozycyjnego w oparciu o art. 840 k.p.c., który jak się wydaje, obejmuje też oświadczenia woli złożone poza procesem i niezgłoszone w formie zarzutu. Należy także podkreślić, że przepisy intertemporalne dotyczą wyłącznie pewnego stale zmniejszającego się katalogu spraw, a tym samym jako przemijające, nie powinny być głównym wyznacznikiem przy interpretacji treści przepisów znowelizowanych. Odnosząc się natomiast do argumentu braku interesu pozwanego w wytoczeniu powództwa, to należy uznać, że brak interesu jest w tym przypadku kwestią o charakterze wtórnym. Sąd, oddalając powództwo, zrobi to nie ze względu na brak interesu powoda, lecz ze względu na wygaśnięcie wierzytelności wskutek potracenia. Utrata interesu następuje na skutek okoliczności pierwotnej, jaką było wygaśnięcie zobowiązania spowodowanego potraceniem.

Treść art. 203¹ k.p.c. jest wyrazem formalizmu procesowego i zmierza do obciążenia pozwanego obowiązkiem wykazania, iż do potracenia doszło, na jak najwcześniejszym etapie postępowania. Podyktowane jest to celem wskazanej regulacji, która ma zapobiegać zgłaszaniu zarzutu potracenia na ostatnim możliwym etapie postępowania. Zatem jeżeli do potracenia doszło na etapie przedprocesowym, winno zostać ono wprowadzone do procesu w formie pisemnej czynności procesowej zwanej zarzutem potracenia. Dodatkowym argumentem przemawiającym za takim pojmowaniem zarzutu potracenia jest dotychczasowa wykładnia art. 505⁴ § 2 k.p.c.³⁵ W przypadku wskazanego przepisu sądy również przyjmowały, że obejmuje on potracenie dokonane na etapie przedprocesowym³⁶. Co więcej, takie rozumienie wskazanej regulacji jest zgodne z jej podstawowym celem, jakim było przyspieszenie postępowania, a tym samym brak konieczności rozpoznawania przez sąd, czy doszło do umorzenia wierzytelności. Cel ten nie zostałby osiągnięty w przypadku uznania, że regulacją art. 203¹ k.p.c. nie będą objęte potracenia dokonane przed lub poza procesem.

³⁵ D. Chrapoński, *Uwagi o potraceniu w postępowaniu uproszczonym*, „Monitor Prawniczy” 2018, nr 12, s. 6.

³⁶ Pogląd ten nie ma jednak charakteru jednolitego. Część przedstawicieli doktryny opowiada się za przyjęciem iż art. 505⁴ § 2 k.p.c. ma zastosowanie wyłącznie do czynności procesowych, które łączą w sobie procesowy zarzut potracenia z oświadczeniem woli o potraceniu. M. Manowska, *Dokumenty w postępowaniu nakazowym i upominawczym*, „Prawo Spółek” 1997 nr 5, s. 38; *eadem*, *Postępowanie uproszczone w procesie cywilnym*, Warszawa 2002, s. 35.

Jednocześnie podkreślenia wymaga pewna tożsamość występująca pomiędzy zarzutem potrącenia a zarzutem wygaśnięcia/nieistnienia wierzytelności. Podstawą wszystkich zarzutów materialnoprawnych jest nieistnienie lub wygaśnięcie zobowiązania³⁷. Zarzut potrącenia to nic innego jako czynność procesowa polegająca na żądaniu oddalenia powództwa w całości lub części z powołaniem się na okoliczność, że roszczenie objęte żądaniem pozwu wygasło wskutek złożenia oświadczenia woli o potrąceniu³⁸. Tym, co odróżnia zarzut potrącenia od zarzutu wygaśnięcia lub nieistnienia zobowiązania, jest podstawa wygaśnięcia zobowiązania. Jeżeli podstawą wygaśnięcia zobowiązania było potrącenie, wtedy należy mówić o zarzucie potrącenia³⁹. Jeżeli natomiast podstawą wygaśnięcia zobowiązania było inne zdarzenie prawne, wtedy należy mówić o zarzucie wygaśnięcia lub nieistnienia zobowiązania. W opozycji do wskazanego poglądu stoją twierdzenia innych przedstawicieli doktryny, którzy twierdzą, że nie jest istotna kwalifikacja prawna przyczyny umorzenia wierzytelności, lecz moment, w którym to umorzenie następuje, i z tej perspektywy należy oceniać, czy zarzut powinien być kwalifikowany jako zarzut potrącenia, czy jako zarzut wygaśnięcia lub nieistnienia zobowiązania⁴⁰. Jeżeli zatem doszło do złożenia oświadczenia woli o potrąceniu na etapie przedprocesowym i pozwany chciałby powołać się na umarzający skutek wskazanego potrącenia, musi z zachowaniem wymogów wynikających z art. 203¹ k.p.c. zgłosić zarzut potrącenia o charakterze informującym.

Oświadczenie woli o potrąceniu na etapie procesowym

W przypadku, gdy pozwany decyduje się na potrącenie swojej wierzytelności z wierzytelnością powoda w trakcie trwającego postępowania, ma zasadniczo dwie możliwości dokonania takiego potrącenia. Po pierwsze, w formie czynności procesowej zarzutu potrącenia połączonego z oświadczeniem woli o potrąceniu⁴¹. Po drugie, w formie oświadczenia woli złożonego powodowi poza rozprawą i nie w formie pisma procesowego, a następnie wprowadzonego do postępowania w formie zarzutu. Odmienne będą jednak konsekwencje w obu wskazanych przypadkach.

W odniesieniu do zarzutu potrącenia połączonego z oświadczeniem woli o potrąceniu (zarzut potrącenia *sensu stricto*) jego bezskuteczność czy niedopuszczalność powoduje jednocześnie bezskuteczność oświadczenia woli o potrąceniu. Jeżeli po-

³⁷ W. Berutowicz, *Zasada dyspozycyjności w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1957, s. 157.

³⁸ G. Wolak, *O formie złożenia oświadczenia woli o potrąceniu oraz zarzutu potrącenia*, „Monitor Prawniczy” 2010, nr 23, s. 1295.

³⁹ W. Siedlecki, *Potrącenie...*, s. 174.

⁴⁰ Ł. Błaszczak, *Zarzut potrącenia...*, s. 99.

⁴¹ J. Korzonek, *Czy warunkiem zarzutu potrącenia jest pozasądowe oświadczenie dłużnika, iż korzysta z prawa potrącenia, czy wystarczy oświadczenie złożone w postępowaniu sądowym*, „Polski Proces Cywilny” 1935, nr 21–22, s. 694.

zwany zgłosił zarzut potrącenia, który następnie okazał się niedopuszczalny czy bezskuteczny, wtedy nie ma przeszkód do wytoczenia powództwa w oparciu o wierzitelność, która była przedmiotem niedopuszczalnego czy bezskutecznego oświadczenia woli o potrącenia. Nieco odmiennie przedstawia się sytuacja w przypadku, gdy pozwany złożył oświadczenie woli o potrąceniu poza procesem, a następnie postanowił o wprowadzeniu tego oświadczenia do procesu w postaci zarzutu potrącenia. W tym przypadku, gdyby okazało się, że zarzut potrącenia był bezskuteczny lub niedopuszczalny, wtedy należy utrzymać w mocy skuteczność złożonego oświadczenia woli o potrąceniu, a dopuścić jedynie możliwość skorzystania przez pozwanego z powództwa opozycyjnego na etapie postępowania egzekucyjnego.

Zarzut potrącenia połączony z oświadczeniem woli o potrąceniu

W doktrynie trwają spory co do tego, w jaki sposób zakwalifikować zarzut potrącenia, który jest połączony z oświadczeniem woli o potrąceniu. Czy jest to czynność o jednolitym charakterze, której nieważność lub bezskuteczność (w sensie procesowym) rozciąga się na jej materialnoprawne skutki, czy jest to czynność o charakterze złożonym, gdzie nieważność lub bezskuteczność czynności procesowej nie przesądza o jednoczesnej nieważności lub bezskuteczności połączonego z tą czynnością oświadczenia woli.

Pierwszy z poglądów reprezentowany w doktrynie postępowania cywilnego opiera się na założeniu, że w przypadku zarzutu potrącenia połączonego z oświadczeniem woli o potrąceniu mamy do czynienia z dwiema czynnościami – materialnoprawną i procesową – które zostały ubrane w formę jednego zarzutu⁴². Oznacza to, że zarzut potrącenia jest czynnością procesową składającą się z dwóch oświadczeń – oświadczenia woli o potrąceniu oraz oświadczenia procesowego, że wierzitelność powoda wygasła wskutek dokonanego potrącenia⁴³. Zachowanie strony procesowej polegające na zgłoszeniu zarzutu potrącenia połączonego z oświadczeniem woli o potrąceniu będzie podlegało ocenie z dwóch punktów widzenia – prawa materialnego i procesowego⁴⁴. Jakkolwiek można zgodzić się ze wskazanym twierdzeniem, że zarzut potrącenia będzie podlegał ocenie zarówno z perspektywy prawa procesowego, jak i materialnego, to jednak otwarte pozostaje pytanie, czy możliwe jest utrzymanie materialnoprawnego skutku wskazanej czynności, jeżeli zgłoszenie

⁴² Ł. Błaszczak, *Zarzut potrącenia...*, s. 107; A. Olaś, *Potrącenie a zapis na sąd polubowny w prawie polskim – wybrane zagadnienia materialnoprawne i procesowe*, „Polski Proces Cywilny” 2014, nr 1, s. 75–76.

⁴³ W doktrynie przyjmuje się, że czynnością podobną, która składa się z dwóch oświadczeń – procesowego i materialnoprawnego – jest ugoda sądowa. Przy czym w przypadku ugody sądowej muszą istnieć dwa zgodne oświadczenia, a w przypadku potrącenia jest to czynność o charakterze jednostronny. J. Lapiere, *Ugoda sądowa w polskim procesie cywilnym*, Warszawa 1968, s. 98.

⁴⁴ M. Piekarski, *Czynności materialnoprawne, a czynności procesowe w sprawach cywilnych (wybrane zagadnienia)*, „Studia Prawnicze” 1973, nr 37, s. 137.

zarzutu byłoby bezskuteczne lub niedopuszczalne tylko z przyczyn czysto procesowych. Według zwolenników wskazanego poglądu odpowiedź na to pytanie powinna być twierdząca, a dodatkowym argumentem, który miałby przemawiać za przyjęciem rozdzielnosci czynności procesowej i materialnoprawnej, jest odwołałość⁴⁵. Mianowicie gdyby pozwany chciał uchylić się od skutków zgłoszonego zarzutu potrącenia, konieczne byłoby nie tylko stwierdzenie bezskuteczności tej czynności lub jej odwołania w rozumieniu procesowym, ale również odwołanie oświadczenia woli w rozumieniu materialnoprawnym⁴⁶. Reprezentanci tej koncepcji wskazują, że potrącenie jako czynność prawa materialnego nie zmienia swojej natury przez to, że zostaje dokonana przed sądem⁴⁷. Wśród zwolenników przedstawionego poglądu brak jest jednak zgody co do tego, z jakimi skutkami prawnymi wiązać będzie się sytuacja, kiedy zarzut potrącenia okaże się procesowo niedopuszczalny. Część przedstawicieli doktryny argumentuje, że w takiej sytuacji pozwany będzie miał możliwość powołania się na dokonane potrącenie w toku postępowania opozycyjnego⁴⁸. Pogląd ten byłby możliwy do utrzymania wyłącznie w przypadku przyjęcia, że każdy pozwany skorzysta z powództwa opozycyjnego. Inną kwestią pozostaje jednak skuteczność postępowania opozycyjnego, które z istoty rzeczy wytaczane jest dopiero po tym, jak dłużnik dowie się o prowadzonej przeciwko niemu egzekucji, co ma najczęściej miejsce podczas dokonanego przez komornika zajęcia. Co więcej, przytoczona koncepcja nie wyjaśnia jednak, jak wytłumaczyć rozbieżność istniejącą pomiędzy sytuacją na gruncie prawa materialnego, gdzie wierzytelność uległa umorzeniu, a sytuacją procesową, gdzie ze względu na brak powództwa opozycyjnego prowadzona jest egzekucja. Konsekwencją takiego ujęcia musi być stwierdzenie, że wierzytelność, która była przedmiotem skutecznego materialnoprawnie, lecz nieskutecznego procesowo potrącenia, wygasła, a co za tym idzie – nie może być dochodzona na drodze sądowej.

Część przedstawicieli doktryny opowiadająca się za koncepcją dwóch oświadczeń przyjmujących formę jednego aktu zdaje się dostrzegać przedstawione powyżej mankamenty i próbuje ich uniknąć poprzez odwołanie się do poglądu opierającego się na założeniu, że umarzający skutek potrącenia następuje w następstwie wydania przez sąd orzeczenia oddalającego powództwo na skutek dokonanego potrącenia lub uwzględniającego powództwo w części, w jakiej wierzytelność dochodzona pozwem nie była przedmiotem potrącenia⁴⁹. Pogląd ten ma swoje źródło w niemieckiej teorii procesowej dotyczącej zarzutu potrącenia. Zgodnie z nią do czasu uprawomocnienia się orzeczenia skutek potrącenia jest jedynie wy-

⁴⁵ J. Mokry, *Odwołalność czynności procesowych w sądowym postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1973, s. 7.

⁴⁶ Ł. Błaszczak, *Zarzut potrącenia...*, s. 115–116.

⁴⁷ A. Olaś, *Zakres uprawnienia...*, s. 437.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ J. Krajewski, *Potrącenie w procesie cywilnym*, „Palestra” 1972, nr 4, s. 14.

rażoną w formie czynności procesowej wolą strony procesowej. Potrącenie dokonuje się natomiast przez orzeczenie sądu, a zatem orzeczenie to ma naturę prawnokształtującą⁵⁰. Przy czym konstrukcja ta nie przesądza w żaden sposób o tym, że potrącenie stanowi środek dochodzenia roszczenia, a jedynie wskazuje, że materialnoprawne skutki potrącenia następują dopiero po wydaniu przez sąd orzeczenia w sprawie, w której zgłoszono zarzut potrącenia⁵¹. Kwestia tego, czy zarzutowi potrącenia należy nadać charakter sposobu dochodzenia roszczenia, jest jednak sporna⁵². Jak się jednak wydaje, należy opowiedzieć się za tezą, że zarzut potrącenia nie jest środkiem dochodzenia roszczenia.

W takiej sytuacji gdyby sąd uznał zgłoszony zarzut potrącenia za niedopuszczalny lub bezskuteczny, nie stanowiłoby to przeszkody dla pozwanego do wytoczenia przez niego powództwa o świadczenie. W ramach wytoczonego powództwa doszłoby do zasądzenia na rzecz pozwanego wierzytelności, która wcześniej stanowiła przedmiot niedopuszczalnego lub bezskutecznego zarzutu potrącenia⁵³. Wskazane tezy mają być konsekwencją stwierdzenia, że orzeczenie sądu dotyczące zarzutu potrącenia ze względu na fakt, iż nie stanowi środka dochodzenia roszczenia, nie korzysta z powagi rzeczy osądzonej⁵⁴. Pozwany mógłby zatem wytoczyć odrębne powództwo o świadczenie w sytuacji, gdy nie doszło do złożenia oświadczenia woli o potrąceniu, niezależnie, czy było ono połączone z zarzutem potrącenia lub też gdy oświadczenie woli o potrąceniu było nieskuteczne czy to ze względu na przesłanki określone w art. 203¹ k.p.c., czy to ze względu na brak materialnoprawnych podstaw do dokonania potrącenia wynikających z art. 498 i n. k.c.⁵⁵

⁵⁰ A. Torbus, *Procesowy zarzut potrącenia* [w:] *Rozprawy z prawa prywatnego. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Wojciechowi Popiołkowi*, red. M. Pazdan, M. Jagielska, E. Rott-Pietrzyk, M. Szpunar, Warszawa 2017, s. 1267.

⁵¹ Szerzej o sporze dotyczącym zarzutu potrącenia jako sposobie dochodzenia roszczenia: A. Torbus, *Roszczenia...*, s. 270. W doktrynie funkcjonuje też pogląd, iż potrącenie stanowi sposób dochodzenia roszczenia, ale wyłącznie w przypadku potrącenia dokonywanego w postępowaniu upadłościowym. F. Zedler, *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego – Izba Cywilna z dnia 15 grudnia 1994 I CRN 149/94*, OSP 1996, nr 4, s. 206. W doktrynie pojawia się jednak szereg głosów opowiadających się za przyznaniem potrąceniu charakteru roszczenia. Z. Łabno, *Potrącenie w procesie cywilnym, a stan sprawy w toku*, „Palestra” 1971, nr 5, s. 32.

⁵² Z. Łabno, *Potrącenie w procesie...*, s. 32; F. Zedler *Glosa...*, s. 206.

⁵³ J. May, *Powództwo czy zarzut – dobór przez stronę procesową właściwych środków ochrony w procesie cywilnym* [w:] *Ius est a iustitia appellatum: księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Tadeuszowi Wiśniewskiemu*, red. M. Tomalak, Warszawa 2017, s. 354.

⁵⁴ Polskie prawo procesowe oparte jest w dużej mierze na niemieckim prawie procesowym, to jednak w przepisach k.p.c. brak jest odpowiednika § 322 ust. 2 ZPO, zgodnie z którym rozstrzygnięcie sądu dotyczące nieistnienia roszczenia, na którym oparto zarzut potrącenia, korzysta z powagi rzeczy osądzonej do wysokości kwoty potrącenia. A. Torbus, *Umowa jurysdykcyjna w systemie międzynarodowego postępowania cywilnego*, Toruń 2012, s. 300.

⁵⁵ J. Mucha, *Zawistość sprawy w procesie cywilnym*, Warszawa 2014, s. 361–362.

Do koncepcji tej należy odnieść się zasadniczo krytycznie⁵⁶. Jej autorzy postulują rozdzielenie skutku materialnoprawnego i procesowego zarzutu potrącenia, stwierdzając jednak, że skutek materialnoprawny i tak co do zasady nie ma znaczenia, gdyż pozwany może wytoczyć powództwo w oparciu o wierzytelność, która była przedmiotem nieskutecznego potrącenia⁵⁷. Wydaje się zatem, że według autorów tej koncepcji stosunek istniejący pomiędzy skutkiem materialnoprawnym i procesowym jest tego rodzaju, że realizacja skutku procesowego pociąga za sobą realizację skutku materialnoprawnego, natomiast brak realizacji skutku procesowego pociąga za sobą brak realizacji skutku materialnoprawnego. Rozdzielenie skutku materialnoprawnego i procesowego budzi zatem wątpliwości, jeżeli ma prowadzić do tych samych konsekwencji w postaci możliwości wytoczenia odrębnego powództwa o świadczenie. Jednocześnie konstrukcja procesowa pozwalająca na utrzymanie wskazanego podziału jest co najmniej wątpliwa. Zgodnie z art. 61 k.c. oświadczenie woli jest skuteczne z chwilą, w której adresat mógł się z nim zapoznać. Przy czym za dopuszczalne należy uznać złożenie takiego oświadczenia również pełnomocnikowi powoda⁵⁸. Sporne jednak pozostaje, czy pełnomocnik ten musi posiadać odrębne materialnoprawne pełnomocnictwo do przyjęcia takiego oświadczenia woli. Materialnoprawny skutek oświadczenia woli o potrąceniu następuje z chwilą doręczenia drugiej stronie oświadczenia woli o potrąceniu, ze skutkiem na dzień, w którym potrącenie stało się możliwe⁵⁹. Wydanie przez sąd orzeczenia w tym przedmiocie może mieć wyłącznie skutek deklaratoryjny – wyrok potwierdzać będzie, że do potrącenia rzeczywiście doszło⁶⁰. To nie sąd dokonuje potrącenia, ale decyduje

⁵⁶ Koncepcja ta zdaje się nawiązywać do te Kodeksu Napoleona, zgodnie z którym potrącenie z mocy samego prawa mogło nastąpić wyłącznie, jeżeli roszczenie wzajemne cechowało się przymiotem „likwidalności”, przez który należy rozumieć udowodnienie roszczenia. Jeżeli natomiast roszczenie nie było udowodnione, nie można było żądać potrącenia ustawowego, a jedynie żądać potrącenia przez wyrok sądowy w następstwie wytoczeni powództwa wzajemnego. Przytoczona koncepcja pozostawiająca sądowi kwestię rozstrzygnięcia, czy do potrącenia doszło, niemal zrównuje potrącenie z powództwem wzajemnym. L. Konic, *Warunki procesowe potrącenia, zgłoszonego w formie zarzutu*, „Polski Proces Cywilny” 1934, nr 21–22, s. 650.

⁵⁷ W doktrynie funkcjonuje też pogląd oparty na założeniu, iż w przypadku zgłoszenia przez pozwanego zarzutu potrącenia wraz z tym zarzutem złożone zostaje dorozumiane oświadczenie woli o potrąceniu. M. Manowska, *Wybrane zagadnienia dotyczące zarzutu potrącenia w postępowaniu arbitrażowym* [w:] *Księga pamiątkowa 60-lecia Sądu Arbitrażowego przy Krajowej Izbie Gospodarczej w Warszawie*, red. J. Okolski, Warszawa 2010, s. 233.

⁵⁸ M. Allerhand, *Na marginesie orzeczeń Sądu Najwyższego. Zarzut potrącenia w postępowaniu nakazowym*, „Polski Proces Cywilny” 1936, nr 24, s. 754.

⁵⁹ S. Gurgul, *Zarzut potrącenia jako podstawa powództwa o pozbawienie wykonalności tytułu wykonawczego wydanego na rzecz syndyka masy upadłości*, „Monitor Prawniczy” 2012, nr 12, s. 662.

⁶⁰ Nieco odmiennie kwestia potrącenia uregulowana została w prawie upadłościowym, które w art. 93–96 reglamentuje możliwość składania przez strony oświadczenia woli o potrąceniu. A. Torbus, *Ochrona praw wierzycieli upadłościowych a ograniczenie potrącenia przed ogłoszeniem upadłości*, „Przełęcz Sądowy” 1997, nr 7–8, s. 93.

o tym wola strony⁶¹. W takiej sytuacji rozdzielenie skutku procesowego i materialnoprawnego powodowało będzie, że pozwany w odrębnym postępowaniu nie będzie mógł już dochodzić roszczenia, które było przedmiotem nieskutecznego potrącenia, gdyż nie będzie miał materialnoprawnego roszczenia, którego mógłby dochodzić⁶². Wyrok wydany w takim przypadku nie odpowiadałby rzeczywistości stanowi prawnemu⁶³. Konieczne byłoby przyjęcie w takiej sytuacji fikcji prawnej, że nie doszło do wzajemnego umorzenia wierzytelności, co zaburza egzekucyjną funkcję potrącenia⁶⁴. Według E. Wengerka potrącenie prowadzi do przymusowej realizacji roszczenia tego z wierzycieli, który zgłasza żądanie potrącenia, a co za tym idzie – powoduje skutki dalej idące niż uzyskanie tytułu wykonawczego, który dopiero może doprowadzić do zaspokojenia roszczenia⁶⁵. Skuteczne potrącenie wierzytelności jest zatem równoznaczne w skutkach z wykonaniem tytułu wykonawczego⁶⁶.

Drugi z poglądów za którym się opowiadam, zdaje się niwelować wskazane mankamenty i opiera się na założeniu, że zarzut potrącenia jest jedną czynnością o podwójnej naturze wywołującą nie tylko skutki procesowe, ale też skutki materialnoprawne⁶⁷. Podwójny charakter wskazanej czynności prowadzi do stwierdzenia, że jeżeli zarzut potrącenia nie wywołuje z jakichkolwiek przyczyn skutków procesowych, nie może wywoływać ich również

⁶¹ J. Kozak, *Rola potrącenia w procesie cywilnym*, „Nowe Prawo” 1983, nr 11–12, s. 48.

⁶² Wydaje się, że podobna konfiguracja procesowa zachodziła w postępowaniu nakazowym przed nowelizacją, gdzie na mocy przepisów prawa procesowego dochodziło do wyłączenia materialnoprawnych skutków potrącenia, jeżeli zarzut ten nie był udowodniony dokumentami wskazanymi w treści tego przepisu. Wyłączenie owego materialnoprawnego skutku spowodowało, że zarzut potrącenia połączony z oświadczeniem woli o potrąceniu nie wywoływał skutków prawnych. Gdyby jednak do złożenia oświadczenia woli o potrąceniu doszło poza procesem, to podniesienie zarzutu *stricte* procesowego, jeżeli nie byłby on oparty na dokumentach wskazanych w art. 485 w zw. z art. 493 § 3 k.p.c., również okazałoby się nieskuteczne. M. Gutowski, *Potrącenie w postępowaniu nakazowym – relacja między prawem materialnym a procesowym*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2004, nr 9, s. 42; M. Allerhand *Zarzut potrącenia w postępowaniu nakazowym*, Warszawa 1939, s. 3–4. Zarzuty od nakazu zapłaty wnoszone przed nowelizacją, w których pozwany powoływałby się na zarzut potrącenia, który nie byłby udowodniony dokumentami wskazanymi w art. 485 w zw. z art. 493 § 3 k.p.c., podlegałyby odrzuceniu na mocy art. 494 § 1 k.p.c. J. Horobiowski, J. Kaspryszyn, *Skutki procesowe nieudokumentowanego zarzutu potrącenia w postępowaniu nakazowym*, „Palestra” 2003, nr 1–2, s. 54; M. Tenenbaum, *Zarzut potrącenia – glosa – III CZP 53/05*, „Monitor Prawniczy” 2006, nr 21, s. 1162.

⁶³ W. Jurcewicz, *Zarzut potrącenia w projekcie nowelizacji kodeksu postępowania cywilnego*, „Państwo i Prawo” 2019, z. 2, s. 82.

⁶⁴ A. Jagielska-Burduk, K. Mularski, *Zagadnienie potrącenia w wybranych postępowaniach odrębnych*, „Palestra” 2012, nr 7–8, s. 46.

⁶⁵ E. Wengerek, *Przeciwegzekucyjne powództwa...*, s. 118.

⁶⁶ Orzeczenie SN z dnia 22 września 1961 r., sygn. IV CR 255/61, OSPiKA 1963, poz. 246.

⁶⁷ S. Dalka, *Czynności procesowe stron w procesie cywilnym*, „Palestra” 1975, nr 9, s. 56.

w sferze prawa materialnego⁶⁸. Autorzy pierwszej z przytoczonych koncepcji zdają się zresztą zauważać, że w przypadku zarzutu potrącenia połączonego z oświadczeniem woli o potrąceniu istnieje zależność skutkowa – do zaistnienia skutku czynności materialnoprawnej konieczne jest dokonanie czynności procesowej⁶⁹. Teza ta wydaje się jednak przemawiać na rzecz drugiej z prezentowanych koncepcji, gdyż potwierdza, że czynności te są ze sobą w sposób nierozzerwalny połączone⁷⁰. Prawo procesowe używa wyłącznie formy dla czynności materialnoprawnej, w rezultacie czego dokonywana jest czynność o podwójnej naturze⁷¹.

Oświadczenie woli o potrąceniu dokonane poza postępowaniem

Jeśli chodzi o potrącenie dokonane poza postępowaniem, ale już w trakcie trwającego procesu, to wydaje się, że powinno być ono kwalifikowane przez pryzmat art. 203¹ k.p.c., a to ze względu na fakt, iż złożenie oświadczenia poza procesem wyłącznie w celu uniknięcia stosowania art. 203¹ k.p.c. i przekształcenia zarzutu potrącenia w zarzut nieistnienia zobowiązania jako zmierzające do obejścia prawa nie może korzystać z ochrony prawnej⁷². Istotnym zagadnieniem pozostaje jednak, jak w płaszczyźnie materialnoprawnej potraktować takie oświadczenie woli, jeżeli nie wywarło ono skutków w postępowaniu ze względu na uchybienie przepisom dotyczącym zarzutu potrącenia. Utrzymanie takiego oświadczenia woli w mocy powodowałoby powstanie dualizmu pomiędzy płaszczyzną materialnoprawną, na której doszło do umorzenia wierzytelności, a płaszczyzną procesową, na której wierzytelność powoda nadal istnieje i może być dochodzona przed sądem. Rozwiązaniem wskazanego problemu wydaje się być znowelizowana treść art. 840 k.p.c.⁷³

W tym kontekście pojawia się pytanie, co w sytuacji, gdy pozwany dokonał potrącenia swojej wierzytelności z wierzytelnością powoda poza procesem, ale nie zgłosił jej w toczącym się postępowaniu w formie zarzutu lub też podniesiony przez niego zarzut potrącenia uchybiał wymogom wynikającym z art. 203¹ § 2 k.p.c. (nie był niedopuszczalny, lecz spóźniony). Na tak postawione pytanie możliwe są dwie odpowiedzi. Po pierwsze, w myśl przywoływanego już wyżej poglądu możliwe byłoby uznanie, że umarżający skutek potrącenia następuje

⁶⁸ M. Lisiewski, *Glosa do orzeczenia Sądu Najwyższego z dnia 19 sierpnia 1958 r., IV CR 894/57*, OSPiKA 1963, poz. 246, s. 340; A. Torbus [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz do zmian 2019. Koszty sądowe w sprawach cywilnych. Dochodzenie roszczeń w postępowaniu grupowym. Przepisy przejściowe*, red. T. Zembrzuski, WKP 2020.

⁶⁹ Ł. Błaszczak *Zarzut potrącenia...*, s. 110.

⁷⁰ A. Olaś, *Dopuszczalność zarzutu...*, s. 168.

⁷¹ A. Torbus, *Procesowy zarzut...*, s. 1269.

⁷² *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Art. 1–505³⁹*, t. I, red. T. Szanciło, Warszawa 2019, Legalis, art. 203¹, Nb. 8.

⁷³ *Ibidem*.

z chwilą wydania prawomocnego orzeczenia sądu w tym przedmiocie⁷⁴. Ze względu na brak wprowadzenia skutku potrącenia do materiału procesowego nie może być ono przedmiotem rozstrzygnięcia. Z uwagi na fakt, iż potrącenie nie jest objęte prawomocnym orzeczeniem sądu, możliwe byłoby uznanie, że do umarzającego skutku potrącenia nigdy nie doszło, a pozwanemu nadal przysługuje wierzytelność, której może dochodzić w odrębnym postępowaniu. Po drugie, możliwe jest jednak przyjęcie, że zaniechanie pozwanego, który nie podnosi zarzutu potrącenia albo podnosi go z naruszeniem art. 203¹ k.p.c., nie może powodować, że jego roszczenie „odżyje”⁷⁵. Sporna pozostaje możliwość zastosowania w tym przypadku art. 840 k.p.c., do którego wprost dodano, że podstawą powództwa opozycyjnego może być zarzut potrącenia⁷⁶. Nie jest jednak jasne, czy powództwo opozycyjne może zostać oparte na każdym potrąceniu – także tym, którego skutek nigdy nie został wprowadzony do procesu w formie zarzutu, lub tym, które zostało wprowadzone w formie zarzutu, ale np. z naruszeniem terminu określonego w art. 203¹ § 2 k.p.c. Jak się jednak wydaje, należałoby opowiedzieć się za tezą, że podstawą powództwa opozycyjnego może być wyłącznie zarzut, który był niedopuszczalny w myśl art. 203¹ k.p.c.⁷⁷

Podsumowanie

Podsumowując wskazane rozważania, należy uznać, że w sytuacji, gdy pozwany złożył przed wszczęciem postępowania powodowi oświadczenie woli o potrąceniu, jedynym środkiem obrony, z którego może skorzystać, jest zarzut potrącenia. Moment złożenia oświadczenia woli o potrąceniu nie ma zatem znaczenia dla metody jego wprowadzenia do postępowania. Zarzut potrącenia oparty na potrąceniu już dokonanym będzie miał charakter zarzutu informującego, natomiast zarzut potrącenia, który będzie połączony z oświadczeniem woli o potrąceniu, będzie miał charakter zarzutu kształtującego. Takie rozumienie art. 203¹ k.p.c. wydaje się być najbliższe intencji prawodawcy związanej z wprowadzeniem wskazanego przepisu do k.p.c.

⁷⁴ J. May, *Powództwo czy zarzut...*, s. 354

⁷⁵ Z. Klafkowski, *Wpływ zarzutu potrącenia na bieg przedawnienia i prekluzji roszczeń pomiędzy jednostkami gospodarki społecznej*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1962, nr 4, s. 24.

⁷⁶ J. Jankowski, *Nowelizacja Kodeksu postępowania cywilnego mocą ustawy z 4.7.2019 r.*, „Monitor Prawniczy” 2019, nr 18, s. 985; M. Piaskowska, K. Panfil [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Postępowanie procesowe. Komentarz*, red. M. Piaskowska, Lex/el. 2019, teza 3 do art. 203¹.

⁷⁷ Potwierdzenia wskazanej tezy można poszukiwać chociażby w doktrynie niemieckiej, która przyjmuje, że zaniechanie podniesienia zarzutu kształtującego w postępowaniu rozpoznawczym wyłącza skuteczność oświadczenia o potrąceniu i powołanie się nań w powództwie opozycyjnym lub powództwie ustalającym. D. Preuß [w:] *Beck Online Kommentar ZPO*, red. V. Vorwerk, C. Wolf, München 2020, komentarz do § 767, Nb. 4, www.bec.de.

Przyjęcie informującego lub kształtującego charakteru zarzutu nie ma przy tym znaczenia dla jego kwalifikacji przez przyzmat art. 203¹ k.p.c. Dystynkcja ta ma jedynie znaczenie w zakresie natury prawnej zarzutu potrącenia. Zarzut informujący będzie miał naturę procesową i będzie służył jedynie wprowadzeniu do materiału procesowego oświadczenia woli o potrąceniu, które miało miejsce wcześniej. Zarzut kształtujący natomiast będzie miał podwójną naturę, gdyż łączy w sobie czynność procesową i materialnoprawną. Należy przy tym przyjąć, że czynności te są ze sobą nierozzerwalnie związane, gdyż w takiej sytuacji prawo procesowe użycza formy dla czynności materialnoprawnej. Bezskuteczność zarzutu potrącenia powodowała będzie, że nie wywoła on skutków zarówno na płaszczyźnie procesowej, jak i materialnoprawnej.

Jeżeli natomiast pozwany nie złożył powodowi oświadczenia woli o potrąceniu, to ma zasadniczo trzy mechanizmy obrony. Po pierwsze, może zgłosić powodowi oświadczenie woli poza rozprawą, które następnie wprowadzi do postępowania w formie zarzutu potrącenia. Po drugie, może zgłosić zarzut potrącenia, który będzie jednocześnie połączony z oświadczeniem woli o potrąceniu (wspomniany wyżej zarzut o charakterze kształtującym). Po trzecie, może wytoczyć przeciwko powodowi powództwo wzajemne⁷⁸.

Bibliografia

- Allerhand M., *Powództwo wzajemne*, Warszawa 1938.
- Allerhand M., *Zarzut potrącenia w postępowaniu nakazowym*, Warszawa 1939.
- Balwicka-Szczyrba M., *Glosa do uchwały SN z 19 października 2007 r., III CZP 58/07, Przerwa biegu przedawnienia*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2009, nr 2.
- Berutowicz W., *Zasada dyspozycyjności w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1957.
- Błaszczak Ł. [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. E. Marszałkowska-Krześ, Warszawa 2019, Legalis.
- Błaszczak Ł., *Zarzut potrącenia w procesie cywilnym (art. 203¹ KPC)*, Warszawa 2019.
- Błaszczak Ł., *Znaczenie interesu prawnego w poszukiwaniu ochrony prawnej w procesie na przykładzie poszczególnych rodzajów powództw* [w:] *Iue est a iustitia appellatum. Księga Pamiątkowa dedykowana Profesorowi Tadeuszowi Wiśniewskiemu*, red. T. Ereciński, J. Gudowski, M. Pazdan, Warszawa 2017.
- Chrapoński D., *Uwagi o potrąceniu w postępowaniu uproszczonym*, „Monitor Prawniczy” 2018, nr 12.
- Chyla Ł., Barańska A., *Potrącenie umowne w prawie polskim*, „Studenckie Zeszyty Naukowe” 2017, vol. XX, nr 33.
- Czerwiński A., *O związku pomiędzy powództwem wzajemnym i głównym*, „Polski Proces Cywilny” 1934, nr 7.
- Czerwiński A., *Powództwo wzajemne i zarzut potrącenia według Kpc.*, Lwów 1935.
- Dalka S., *Czynności procesowe stron w procesie cywilnym*, „Palestra” 1975, nr 9.
- Flaga-Gieruszyńska K., Zieliński A., *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Warszawa 2019, Legalis.

⁷⁸ A. Torbus, *Wpływ umowy jurysdykcyjnej na dopuszczalność zarzutu potrącenia*, „Europejski Przegląd Sądowy” 2008, nr 4, s. 20.

- Górowski J. [w:] *Kodeks postępowania cywilnego*, t. I: *Komentarz. Art. 1–205*, red. A. Marciniak, Warszawa 2019, Legalis.
- Grynsztejn M., *Postępowanie wywołane wytoczeniem powództwa wzajemnego*, „Polski Proces Cywilny” 1935, nr 4.
- Gurgul S., *Zarzut potrącenia jako podstawa powództwa o pozbawienie wykonalności tytułu wykonawczego wydanego na rzecz syndyka masy upadłości*, „Monitor Prawniczy” 2012, nr 12.
- Gutowski M., *Potrącenie w postępowaniu nakazowym – relacja między prawem materialnym a procesowym*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2004, nr 9.
- Horobowski J., Kasparyszyn J., *Skutki procesowe nieudokumentowanego zarzutu potrącenia w postępowaniu nakazowym*, „Palestra” 2003, nr 1–2.
- Jagielska-Burduk A., Mularski K., *Zagadnienie potrącenia w wybranych postępowaniach odrębnych*, „Palestra” 2012, nr 7–8.
- Jankowski J., *Nowelizacja Kodeksu postępowania cywilnego mocą ustawy z 4.7.2019 r.*, „Monitor Prawniczy” 2019, nr 18.
- Jaworski S., *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz do zmian*, Warszawa 2019, Legalis.
- Jurcewicz W., *Zarzut potrącenia w projekcie nowelizacji kodeksu postępowania cywilnego*, „Państwo i Prawo” 2019, z. 2.
- Klaffkowski Z., *Wpływ zarzutu potrącenia na bieg przedawnienia i prekluzji roszczeń pomiędzy jednostkami gospodarki uspołecznionej*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1962, nr 4.
- Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Art. 1–505³⁹*, t. I, red. T. Szancitło Warszawa 2019, Legalis.
- Konic L., *Warunki procesowe potrącenia, zgłoszonego w formie zarzutu*, „Polski Proces Cywilny” 1934, nr 21–22.
- Korzan K., *Kilka uwag na temat powództw przeciwegzekucyjnych*, „Nowe Prawo” 1966, nr 9.
- Korzonek J., *Czy warunkiem zarzutu potrącenia jest pozasądowe oświadczenie dłużnika, iż korzysta z prawa potrącenia, czy wystarczy oświadczenie złożone w postępowaniu sądowym*, „Polski Proces Cywilny” 1935, nr 21–22.
- Kotuk T., *Glosa do uchwały SN z dnia 13 października 2005 r., III CZP 56/05*, „Przegląd Sądowy” 2007, nr 1.
- Kozak J., *Rola potrącenia w procesie cywilnym*, „Nowe Prawo” 1983, nr 11–12.
- Kozłowski Ł., *Glosa do uchwały SN z dnia 13 października 2005 r., III CZP 56/05*, OSP 2007, nr 4.
- Krajewski J., *Potrącenie w procesie cywilnym*, „Palestra” 1972, nr 4.
- Lachowski J., *Kompensata umowna, a potrącenie ustawowe*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2000, nr 9.
- Lapierre J., *Uгода sądowa w polskim procesie cywilnym*, Warszawa 1968.
- Lisiewski M., *Glosa do orzeczenia Sądu Najwyższego z dnia 19 sierpnia 1958 r., IV CR 894/57*, OSPiKA 1963, poz. 246.
- Łabno Z., *Potrącenie w procesie cywilnym, a stan sprawy w toku*, „Palestra” 1971, nr 5.
- Manowska M., *Dokumenty w postępowaniu nakazowym i upominawczym*, „Prawo Spółek” 1997, nr 5.
- Manowska M., *Postępowanie uproszczone w procesie cywilnym*, Warszawa 2002.
- Manowska M., *Wybrane zagadnienia dotyczące zarzutu potrącenia w postępowaniu arbitrażowym* [w:] *Księga pamiątkowa 60-lecia Sądu Arbitrażowego przy Krajowej Izbie Gospodarczej w Warszawie*, red. J. Okolski, Warszawa 2010.
- May J., *Obrona pozwanego w procesie cywilnym przed sądem I instancji*, Warszawa 2013.
- May J., *Powództwo czy zarzut – dobór przez stronę procesową właściwych środków ochrony w procesie cywilnym* [w:] *Ius est a iustitia appellatum: księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Tadeuszowi Wiśniewskiemu*, red. M. Tomalak, Warszawa 2017.
- May J., *Zarzut potrącenia w procesie cywilnym w obliczu nadchodzących zmian w kodeksie postępowania cywilnego* [w:] *Postępowanie cywilne – wprowadzone i projektowane zmiany 2019*, red. G. Jędrejek, S. Kotas, F. Manikowski, Warszawa 2019.
- Mokry J., *Odwolalność czynności procesowych w sądowym postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1973.

- Mucha J., *Zawistość sprawy w procesie cywilnym*, Warszawa 2014.
- Olaś A., *Dopuszczalność zarzutu potrącenia w postępowaniu cywilnym – uwagi na tle projektu Ministra Sprawiedliwości ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw z 27.11.2017 r.*, „Polski Proces Cywilny” 2018, nr 2.
- Olaś A., *Potrącenie a zapis na sąd polubowny w prawie polskim – wybrane zagadnienia materialnoprawne i procesowe*, „Polski Proces Cywilny” 2014, nr 1.
- Olaś A., *Zakres uprawnienia do zgłoszenia zarzutu potrącenia w procesie cywilnym w ujęciu podmiotowym*, „Polski Proces Cywilny” 2019, nr 4.
- Ostrowski L., *Potrącenie a zarzut potrącenia w procesie cywilnym*, „Nowe Prawo” 1977, nr 4.
- Ostrowski L., *Potrącenie w cywilnym postępowaniu rewizyjnym*, „Palestra” 1973, nr 11.
- Piaskowska M., Panfil K. [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Postępowanie procesowe. Komentarz*, red. M. Piaskowska, Lex/el. 2019.
- Piekarski M., *Czynności materialnoprawne, a czynności procesowe w sprawach cywilnych (wybrane zagadnienia)*, „Studia Prawnicze” 1973, nr 37.
- Preuß D. [w:] *Beck Online Kommentar ZPO*, red. V. Vorwerk, C. Wolf, München 2020.
- Pyziak-Szafnicka M., *Potrącenie w prawie cywilnym*, Kraków 2002.
- Rowiński T., *Interes prawny w procesie cywilnym i postępowaniu nieprocesowym*, Łódź 1969.
- Siedlecki W., *Potrącenie w procesie cywilnym*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1968, nr 3.
- Staranowicz T., *Glosa do wyroku SN z dnia 7 maja 2004 r., I CK 666/03*, „Przegląd Sądowy” 2006, nr 6.
- Stępniaik L., *Potrącenie w procesie cywilnym*, „Studia Prawnicze” 1973, nr 35.
- Stępniaik L., *Potrącenie w systemie polskiego prawa cywilnego*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1975.
- Szanciło T., *Skuteczność zarzutu potrącenia oparta na dowodach innych niż wskazane w art. 485 k.p.c. Glosa do wyroku SN z dnia 7 maja 2004 r., I CK 666/03*, „Państwo i Prawo” 2006, z. 1.
- Tenenbaum M., *Zarzut potrącenia – glosa – III CZP 53/05*, „Monitor Prawniczy” 2006, nr 21.
- Torbus A. [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz do zmian 2019. Koszty sądowe w sprawach cywilnych. Dochodzenie roszczeń w postępowaniu grupowym. Przepisy przejściowe*, red. T. Zembrzusi, WKP 2020.
- Torbus A., *Kilka uwag naturze prawnej zarzutu potrącenia w rozwoju historycznym*, „Polski Proces Cywilny” 2020, nr 3.
- Torbus A., *Ochrona praw wierzycieli upadłościowych a ograniczenie potrącenia przed ogłoszeniem upadłości*, „Przegląd Sądowy” 1997, nr 7–8.
- Torbus A., *Procesowy zarzut potrącenia* [w:] *Rozprawy z prawa prywatnego. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Wojciechowi Popiołkowi*, red. M. Pazdan, M. Jagielska, E. Rott-Pietrzyk, M. Szpunar, Warszawa 2017.
- Torbus A., *Roszczenia nadające się do potrącenia jako warunek dopuszczalności powództwa wzajemnego* [w:] *Wokół problematyki cywilnoprosesowej. Studium teoretycznoprawne. Księga pamiątkowa dla uczczenia pracy naukowej Profesora Kazimierza Korzana*, red. A. Nowak, Katowice 2001.
- Torbus A., *Umowa jurysdykcyjna w systemie międzynarodowego postępowania cywilnego*, Toruń 2012.
- Torbus A., *Wpływ umowy jurysdykcyjnej na dopuszczalność zarzutu potrącenia*, „Europejski Przegląd Sądowy” 2008, nr 4.
- Uliasz M. [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz do ustawy z 4.7.2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw*, red. J. Gołaczyński, D. Szostek, Warszawa 2019, Legalis.
- Weitz K., *Charakter interesu prawnego jako przesłanka powództwa o ustalenie (art. 189 k.p.c.)* [w:] *Sine ira et studio. Księga jubileuszowa dedykowana Sędziemu Jackowi Gudowskiemu*, red. T. Ereciński, P. Grzegorzczak, K. Weitz, Warszawa 2016.

Wengerek E., *Przeciwegzekucyjne powództwa dłużnika*, Warszawa 1967.

Wolak G., *O formie złożenia oświadczenia woli o potrąceniu oraz zarzutu potrącenia*, „Monitor Prawniczy” 2010, nr 23.

Zagrobelny K., *O przesłankach potrącenia (art. 498 k.c.)*, „Przegląd Sądowy” 2005, nr 7–8.

Zedler F., *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego – Izba Cywilna z dnia 15 grudnia 1994 I CRN 149/94*, OSP 1996, nr 4.

Streszczenie

Gdy dwie osoby są wzajemnie wobec siebie dłużnikami i wierzycielami, każda z nich może złożyć drugiej stronie oświadczenie woli o potrąceniu. Oświadczenie woli o potrąceniu może zostać złożone przed wszczęciem postępowania sądowej, w trakcie jego trwania, jak również po jego zakończeniu. Złożone przez jedną ze stron oświadczenie woli o potrąceniu musi zostać wprowadzone do postępowania w formie zarzutu potrącenia. Powstaje zatem istotne pytanie, czy oświadczenie woli o potrąceniu złożone przed wszczęciem postępowania lub po jego wszczęciu, ale poza nim, także musi zostać wprowadzone do postępowania w formie zarzutu potrącenia. Rozstrzygnięcie wskazanej kwestii ma o tyle istotne znaczenie, że w przypadku twierdzącej odpowiedzi na tak zadane pytanie zarzut potrącenia będzie musiał odpowiadać wymaganiom wynikającym z art. 203¹ k.p.c.

Słowa kluczowe: potrącenie, wierzyciel, dłużnik, postępowanie sądowe

THE LEGAL NATURE OF THE PROCEDURAL AND NON-TRIAL DECLARATION OF INTENT TO DEDUCT IN THE CONTEXT OF THE DEDUCTION ALLEGATION CONTAINED IN ART. 203¹ K.P.C.

Summary

When two persons are debtors and creditors to each other, each of them may submit a declaration of intent to the other party about deduction. A declaration of will to deduct may be submitted before the commencement of court proceedings, during it or after its termination. A declaration of intent by one of the parties must be introduced to the proceeding in the form of an offsetting claim. Therefore, the important question arises whether the declaration of will on deduction made before or after the initiation of the proceedings, but also outside of it, must also be introduced to the proceeding in the form of an offsetting claim. Settlement of the issue is important because in the event of an affirmative answer to such a question the objection of deduction will have to meet the requirements arising from art. 203¹ k.p.c.

Keywords: deduction, creditor, debtor, court proceedings